УДК 343.9(477)
DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/142

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОЇ (КРИМІНАЛЬНОЇ) ТЕРМІНОЛОГІЇ В УКРАЇНІ

FEATURES OF JUDICIAL (CRIMINAL) TERMINOLOGY IN UKRAINE

Бодунова О.М., к.ю.н., доцент,
завідувачка кафедри правничої лінгвістики
Державний податковий університет
ORCID ID: 0000-0001-9179-5985

Грицюк І.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри кримінальної юстиції
Державний податковий університет
ORCID ID: 0000-0003-2253-4057

У статті розглянуто особливості судової (кримінальної) термінології в Україні. Доведено, що в результаті постійного виникнення нових понять позамовної дійсності та одиниць їх іменування розвивається й модифікується концептуальна система людини, здійснюється переосмислення наявного потенціалу мовних засобів, його трансформація та інтегрування для подальшого використання як номінації. Також зазначено, що творення термінів переважно відбувається шляхом семантичної деривації, яка включає метонімізацію та метафоризацію (використання знака однієї предметної галузі для позначення іншої). Також використовуються методи запозичення, калькування з інших мов, використання морфологічних засобів словотвору, інтернаціональних елементів, стандартних терміноелементів, абревіації та креації – процесу створення абсолютно нового мовного знака.

Зроблено висновок, що для подальшого розвитку та вдосконалення судової термінології в Україні існують кілька ключових перспектив: 1) продовження адаптації української судової термінології до міжнародних стандартів та термінології сприятиме покращенню міжнародної співпраці та зрозумінню юридичних документів; 2) використання сучасних технологій та інновацій для створення електронних баз даних та онлайн-ресурсів, що містять актуальну та стандартизовану судову термінологію; 3) залучення фахівців з лінгвістики, юриспруденції та термінології для розробки та оцінки нових термінів, забезпечуючи їх точність та відповідність правовим концепціям; 4) збереження та розвиток української юридичної термінології, спрямованої на відтворення та вдосконалення національної юридичної ідентичності; 5) вдосконалення системи навчання юристів та перекладачів у галузі судової термінології, забезпечуючи їхню компетентність та високий рівень володіння мовою; 6) залучення представників громадськості до процесу формування та вдосконалення судової термінології для врахування різних голосів та поглядів; 7) розширення міждисциплінарного підходу, залучаючи фахівців з різних галузей, таких як лінгвістика, правознавство та технології, для забезпечення повноцінного вивчення та розвитку термінології; 8)проведення регулярних оновлень та рецензій судової термінології, щоб враховувати зміни в законодавстві та визначення нових юридичних понять.

Ключові слова: термінологія, судова (кримінальна) лінгвістика, юридична термінологія, семантика, національна юридична ідентичність, апеляційні суди, справедливість, заочний вирок, Верховний Суд, судовий розгляд, збір доказів, судове рішення, відповідач, вина, умисне вбивство, необережність у кримінальному праві.

The article deals with the peculiarities of judicial (criminal) terminology in Ukraine. It is proved that as a result of the constant emergence of new concepts of extra-linguistic reality and their naming units, the human conceptual system develops and modifies, and the existing potential of language means is rethought, transformed and integrated for further use as nominations. It is also noted that the creation of terms mainly occurs through semantic derivation, which includes metonymization and metaphorization (the use of a sign of one subject area to denote another). Also used are methods of borrowing, calquing from other languages, the use of morphological means of word formation, international elements, standard term elements, abbreviation and creation – the process of creating a completely new linguistic sign.

The author concludes that there are several key prospects for further development and improvement of judicial terminology in Ukraine: 1) further adaptation of Ukrainian judicial terminology to international standards and terminology will facilitate international cooperation and understanding of legal documents; 2) use of modern technologies and innovations to create electronic databases and online resources containing up-to-date and standardised judicial terminology; 3) involvement of linguistics, law and terminology experts to develop and evaluate new terms, ensuring their accuracy and compliance with legal concepts; 4) preservation and development of the Ukrainian legal terminology aimed at reproducing and improving the national legal identity; 5) improvement of the system of training lawyers and translators in the field of judicial terminology, ensuring their competence and high level of language proficiency; 6) involvement of the public in the process of formation and improvement of judicial terminology to take into account different voices and views; 7) expanding the interdisciplinary approach, involving experts from various fields, such as linguistics, law and technology, to ensure the full study and development of terminology; 8) conducting regular updates and reviews of judicial terminology to take into account changes in legislation and the definition of new legal concepts.

Key words: terminology, forensic (criminal) linguistics, legal terminology, semantics, national legal identity, appellate courts, fairness, verdict in absentia, Supreme Court, trial, collection of evidence, judgement, defendant, guilt, premeditated murder, negligence in criminal law.

Постановка проблеми. В результаті постійного виникнення нових понять позамовної дійсності та одиниць їх іменування розвивається й модифікується концептуальна система людини, здійснюється переосмислення наявного потенціалу мовних засобів, його трансформація та інтегрування для подальшого використання як номінації. Оскільки значну частину лексичного фонду будь-якої мови складає фахова термінологічна лексика, то цілком природно, що лінгвісти приділяють особливу увагу дослідженню семантичних особливостей термінів.

Семантика термінів в мові є ключовою складовою для точного та конкретного вираження понять у різних галузях знань. Здійснення глибокого аналізу семантичних особливостей термінів відкриває велике поле досліджень у мовознавстві.

Стан опрацювання цієї проблематики. У вітчизняному мовознавстві семантичні особливості термінів є малодослідженими. Зустрічаються лише поодинокі статті, присвячені вивченню способів творення англомовної термінології, в яких дослідники говорять про те, що визначальним серед них є семантичний. Зокрема, це праці таких науковців як Е.О. Кущ [1].

Термінологічна лексика вже довгий час перебуває в центрі уваги багатьох українських та зарубіжних лінгвістів. Зокрема, фаховій термінології присвятили свої роботи українські дослідники А. В. Крижанівська, Т. І. Панько, та Л. О. Симоненко, Т. Р. Кияк, В. І. Карабан, С. І. Вовчанська, О. В. Туркевич та інші досліджують теоретичні та практичні проблеми термінознавства. Особливості опрацювання термінологічної лексики в лексикографіч-

них джерелах досліджували В. В. Жайворонок, С. І. Терещенко, Л. М. Томіленко та інші.

Метою наукової статті є вивчення структурно-семантичних та функціональних особливостей термінологічного апарату сучасної американської/британської та української судової (кримінальної) лінгвістики, а також проведення зіставного аналізу для визначення спільних рис та відмінностей.

Виклад основного матеріалу. Семантика термінів визначається їхнім значенням, яке включає в себе об'єктні та концептуальні аспекти. Терміни можуть мати однозначне або багатозначне значення, а їхні семантичні відтінки залежать від контексту використання. Важливо визначити різницю між лексичним значенням та концептуальним значенням терміну для повного розуміння його семантичного спектру.

Контекст використання термінів грає важливу роль у формуванні їхнього значення. Терміни можуть набувати нових семантичних відтінків та конотацій, залежно від того, як вони використовуються в різних областях.

Створення термінів переважно відбувається шляхом семантичної деривації, що включає метонімізацію та метафоризацію (використання знака однієї предметної сфери для позначення іншої). Також застосовуються методи запозичення, калькування з інших мов, використання морфологічних засобів словотворення, інтернаціональних елементів, стандартних терміноелементів, абревіації та креації – процесу створення абсолютно нового лінгвістичного знака.

Семантичний спосіб термінотворення був одним із перших словотворчих прийомів утворення термінологічних найменувань у термінології англійської та української мов [2, с. 33]. Загальновживані слова перетворювались на термінологічні позначення, переважно через семантичну спеціалізацію, що розпочиналась з їх вживання у конкретних контекстах. Під спеціалізацією розуміємо набуття такими словами спеціального, галузевого, термінологічного значення [3, с. 19]. Слова, які були взяті із загальнолітературної мови та пристосовані для найменування спеціальних понять, нерідко могли використовуватись одночасно в декількох галузях, у різних сферах. Це були в основному багатозначні за своєю семантичною структурою слова. У спеціальних галузях знань ці слова вживалися для вираження одного із притаманних їм термінологічних значень, яке виділялось контекстуально [4, с. 32]. При цьому вони зберігали свою пов'язаність із загальною мовою, залишаючись частиною неї. Слід відзначити, що галузеві підсистеми термінологічної лексики формуються та розвиваються в тісному взаємодії, не ізольовано одна від одної. Кожна підсистема відображає в собі вплив іншої, що спричиняє ускладнення форм зв'язку, виникнення нових структур і, внаслідок цього, взаємозбагачення підсистем. Цей процес підвищує внутрішню активність підсистем, стимулює міграцію термінологічної лексики як у лексико-семантичній системі однієї мови, так і між терміносистемами різних мов.

При вторинному використанні терміна закономірно виникає смислова модифікація концептуальної структури його значення, що, відповідно, призводить до його багатозначності. Традиційно використовуваний семантичний спосіб термінотворення був особливо активним напочатку утворення термінологічних систем та позначився у своєму розвитку стихійністю, несистемністю й нестандартизованістю. На цьому етапі розвитку терміносистем саме метафора була єдиним способом систематизації значень [1, с. 309].

Специфіка терміну, як окремого виду слова, полягає передусім у особливостях його семантичної структури, яка включає тільки чітке пряме і номінативне значення в межах самого терміну. В спеціальному вжитку термін залишається стабільним у значенні, поки концепція, яку він позначає, не зміниться через нові відкриття і винаходи. Терміни мають всі характеристики лексичних одиниць загальної мови. Робота у лексикології часто включає в себе встановлення складу термінів для конкретних галузей науки і техніки, упорядкування стихійно сформованих термінологій, уніфікацію термінів та створення нових термінів для нових науково-технічних галузей.

З функціональної точки зору основною диференційною ознакою терміна є його здатність виражати специфічні професійні поняття, і тому термін розглядається не лише як окреме слово чи словосполучення, а як вираз унікальної функції. Підхід до терміну як засобу вираження спеціального професійного поняття пов'язаний з концепцією «поняття» як визначальною ознакою, що відрізняє терміни від загальновживаних слів. Функціональна спрямованість термінів підкреслює, що вони завжди пов'язані з поняттям. Сфера застосування термінів визначається їхньою обмеженою спеціальною галуззю знань чи виробництва. Ця область застосування вказує на те, що основна специфіка термінів полягає в їхньому спеціальному професійному використанні.

Лінгвістика судового мовлення є необхідною для забезпечення чіткості та точності в юридичних документах, а також для забезпечення ефективного спілкування в рамках правового процесу. Її вивчення має важливе значення для розуміння та аналізу правових текстів та процесів, що відбуваються в судовій системі.

Термінологічний апарат у судовій лінгвістиці є ключовим елементом, що визначає точність, юридичну відповідальність та чіткість комунікації в рамках правового процесу. Ця галузь лінгвістики характеризується особливими рисами, які відокремлюють її від інших мовних систем.

1. Специфіка термінів:

– Судова лінгвістика використовує широкий спектр спеціалізованих термінів, які часто є технічними та мають визначення, що відрізняється від їх звичайного вживання в мовленні.

2. Системність та стандартизація:

– Термінологічний апарат судової лінгвістики ґрунтується на системі чітко визначених термінів, стандартизованих для забезпечення однозначності інтерпретації.

- Існує необхідність у визначених визначеннях, які враховують усі можливі аспекти судового питання.

3. Етимологічні витоки:

– Багато термінів мають корінь у латинській або французькій мовах, що свідчить про історичні зв'язки та вплив інших юридичних традицій на формування судової лексики.

4. Інтенсивне використання абревіатур:

– У судовій лінгвістиці поширене використання абревіатур для економії часу та простору у правових документах та рішеннях.

5. Контекстуалізація та практика:

– Терміни часто отримують своє значення в контексті конкретного правового акту, рішення суду чи документа.

– Використання термінології тісно пов'язане з правовою практикою та його розумінням у конкретному правовому середовищі.

6. Розвиток та адаптація:

– Термінологічний апарат постійно розвивається, адаптуючись до нових судових та юридичних викликів, технологічного розвитку та змін у суспільстві.

Українська судова термінологія, як і будь-яка інша, має свої структурно-семантичні особливості, які визначають її унікальні риси та функції у правовому дискурсі. Розглянемо деякі ключові аспекти цих особливостей.

1. Терміноутворення

Структура судових термінів української мови часто визначається процесами терміноутворення. До них можуть входити сполучення кореня та суфіксів, які мають специфічне значення у правовому контексті.

Апеляція (корінь «апел» + суфікс «-ація») – процес оскарження судового рішення.

2. Використання окремих слів з узагальненим значенням

У судовій термінології можна виявити використання слів, які мають загальне значення, але у правовому контексті набувають специфічного та узагальненого відтінку.

Справедливість – у судовому контексті вказує на вирішення справи відповідно до закону та етичних норм.

3. Множинні значення термінів

Багатозначність термінів у судовому мовленні є поширеним явищем. Одне слово може мати кілька відтінків значень, в залежності від контексту.

Відсудження – може вказувати на визнання винуватості чи відмову у задоволенні позову.

4. Використання фразеологізмів та зворотів

У судовому мовленні також активно використовуються фразеологізми та звороти, що створює специфічний стиль та атмосферу.

Заочний вирок – рішення суду у відсутності обвинуваченого чи позивача.

5. Вплив законодавства на термінологію

Структура та значення термінів української судової термінології часто прямо пов'язані із законодавчими актами. Визначення термінів може бути закріплене в законах чи інших правових актах.

Касаційний апеляційний суд – термін, який визначений в законодавстві та вказує на певний рівень судової юрисдикції.

6. Культурно-мовні особливості

Судова термінологія також відображає культурно-мовні особливості, враховуючи специфіку української правової системи та традицій.

Верховний Суд – відображення структури судової системи України.

Структурно-семантичні особливості українських судових термінів визначаються не лише мовно-лінгвістичними факторами, але й юридичними, культурними та історичними контекстами. Розуміння цих особливостей є ключовим для якісного використання та тлумачення судової термінології в українському правовому просторі.

Таким чином, термінологічний апарат у судовій лінгвістиці визначається своєрідністю та вимогами, що виникають із специфіки правового середовища. Його докладне вивчення є ключовим для ефективної комунікації в юридичних процесах та забезпечення розуміння правових актів і рішень.

Судова термінологія України виконує низку важливих функцій у судовому контексті, які спрямовані на точне формулювання та розуміння правових понять. Розглянемо основні функції функціонального використання термінів у судовому мовленні України.

Однією з ключових функцій судової термінології є забезпечення точності та юридичної значущості висловлювань у рішеннях суду та інших юридичних документах. Використання чітких та визначених термінів дозволяє уникнути двозначності та невірного тлумачення правових норм.

Термін «позовна заява» має чітке визначення, що сприяє ясній інтерпретації процедур у судовому порядку.

Судова термінологія використовується для уніфікації та стандартизації мовлення в судових процедурах. Це дозволяє уникнути непорозумінь і підтримує консистентність у висловленнях рішень різних судових органів.

Термін «відповідач» використовується для позначення сторони, на яку поширюється позов у судовому процесі.

Судова термінологія використовується для ідентифікації та конкретизації правових понять, що є необхідним для вирішення судових справ та розгляду юридичних аспектів.

Термін «кримінальна відповідальність» визначає поняття юридичної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення.

Використання чіткої та специфічної термінології у судовому контексті допомагає забезпечити ефективний захист прав та інтересів сторін, а також забезпечує справедливість у судових рішеннях.

Термін «правочинність документів» вказує на те, що документи є юридично чинними та можуть бути використані в судовому процесі.

Використання судової термінології узгоджене з міжнародними стандартами та термінологією, що сприяє взаєморозумінню у міжнародних юридичних відносинах та обміні правовою інформацією.

Термін «екстрадиція» використовується відповідно до міжнародних правових стандартів.

Функціональне використання судових термінів української мови має на меті забезпечення чіткості, юридичної точності та специфічності мовлення у судовому контексті. Це є важливою складовою судової практики та є фундаментом для правової ясності та справедливості.

Судова термінологія України відзначається різноманітністю та динамікою, які суттєво визначаються впливом американських та британських елементів. Цей вплив, який можна виявити як у лексичному, так і в семантичному плані, свідчить про зміни в юридичній культурі та наближення до міжнародних стандартів.

Вплив американської та британської судової термінології є результатом глобалізації та зростання міжнародних відносин. Зокрема, широке використання англійської мови в міжнародному спілкуванні призвело до позичання термінів, що відображають нові юридичні реалії та практики.

В процесі адаптації до міжнародних стандартів, українська судова термінологія активно запозичує лексику та фразеологію з американської та британської юридичної традиції. Це стосується як загальних термінів, так і спеціалізованих висловів.

– Discovery (відкриття) – процес збору доказів у підготовчому етапі судового розгляду.

– Precedent (прецедент) – судове рішення, яке може бути використане в якості прикладу при вирішенні аналогічних справ.

Запозичення лексики та фразеології з американської та британської юридичної традиції українською судовою термінологією є розповсюдженим явищем.

– Subpoena (субпоена) – повістка, виклик до суду.

– Affidavit (афідевіт) – письмове свідоцтво або заява під присягою.

– Injunction (ін'юнкція) – заборонний судовий наказ.

– Criminal negligence (кримінальна необережність) – кримінальна відповідальність за бездіяльність, яка призводить до суспільно небезпечних наслідків.

– Manslaughter (провинився в умисному вбивстві) – ненавмисне вбивство.

– Stare decisis (старе децизіс) – зобов'язальна сила прецедентів.

– Landmark decision (вирішення прецедентної справи) – рішення, що встановлює новий юридичний прецедент.

– Amicus curiae (амікус куріє) – особа чи організація, яка надає інформацію чи допомогу суду, хоча не є стороною у справі.

– Class action lawsuit (колективний позов) – позов, який подається в інтересах великої групи осіб.

– Force majeure (форс-мажор) – непереборна сила, непередбачений обставини.

– Breach of contract (порушення контракту) – порушення умов договору.

– White-collar crime (злочин білих комірців) – економічний злочин, який здійснюється особами з вищим соціальним статусом.

– Probation (умовне покарання) – умовне відстрочення вироку.

– Intestate (беззавітний) – стан, коли особа померла без заповіту, і майно розподіляється згідно з законом.

Це лише кілька прикладів, і активне використання таких термінів у судовому контексті свідчить про поступову адаптацію та інтеграцію української судової термінології з міжнародними юридичними стандартами.

Американська та британська правова системи впливають на трансформацію правових засад та принципів українського судового мовлення. Зокрема, поняття, як «резонансний суд» чи «компромісне рішення», отримують новий відтінок, адаптуючись до інших правових систем.

Посилений вплив американської та британської термінології свідчить про стрімке прагнення української юридичної системи адаптуватися до міжнародних стандартів. Це полегшує міжнародну юридичну комунікацію та забезпечує юридичну консистентність.

Незважаючи на позитивний вплив, існують виклики та критика стосовно використання американських та британських елементів у судовій термінології України. Деякі стверджують, що це може призвести до втрати української правової ідентичності та втрати традиційних понять.

Вплив американських та британських елементів на українську судову термінологію свідчить про необхідність адаптації до сучасних юридичних реалій та міжнародних стандартів. Цей процес має свої плюси та мінуси, і вимагає уважного балансу для збереження національної правової специфіки.

Висновки. Отже, українська судова термінологія постійно еволюціонує, враховуючи сучасні вимоги, міжнародні стандарти та розвиток правової науки. Для подальшого розвитку та вдосконалення судової термінології в Україні існують кілька ключових перспектив:

– продовження адаптації української судової термінології до міжнародних стандартів та термінології сприятиме покращенню міжнародної співпраці та зрозумінню юридичних документів.

– використання сучасних технологій та інновацій для створення електронних баз даних та онлайн-ресурсів, що містять актуальну та стандартизовану судову термінологію.

– залучення фахівців з лінгвістики, юриспруденції та термінології для розробки та оцінки нових термінів, забезпечуючи їх точність та відповідність правовим концепціям.

– збереження та розвиток української юридичної термінології, спрямованої на відтворення та вдосконалення національної юридичної ідентичності.

– вдосконалення системи навчання юристів та перекладачів у галузі судової термінології, забезпечуючи їхню компетентність та високий рівень володіння мовою.

– залучення представників громадськості до процесу формування та вдосконалення судової термінології для врахування різних голосів та поглядів.

– розширення міждисциплінарного підходу, залучаючи фахівців з різних галузей, таких як лінгвістика, правознавство та технології, для забезпечення повноцінного вивчення та розвитку термінології.

– проведення регулярних оновлень та рецензій судової термінології, щоб враховувати зміни в законодавстві та визначення нових юридичних понять.

Постійний розвиток судової термінології є ключем до забезпечення точності, ясності та ефективності юридичної системи в Україні, а також до встановлення позитивного іміджу на міжнародному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кущ Е.О. Історія розвитку, структурно-семантичні особливості та способи творення кінематографічних термінів англійської мови. *Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць. Германська філологія.* Випуск 690–691. С. 308–313.
2. Д'яков А. С, Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення. Київ : Академія, 2000. 218 с.
3. Дубічинський В. В., Васенко Л. А. Прикладне термінознавство : начальний посібник. Харків : НТУ «ХПІ», 2003. 145 с.
4. Соловйова Н. В. Функціонально-стилістична диференціація фахової лексики. Полтава : Бліц, 2000. 115 с.

Запорізький національний університет
Міністерства освіти і науки України

Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»

№ 12, 2022

Запорізький національний університет
Запоріжжя 2022